

ТЕКСТ. ДИСКУРС

Г. П. Бондаренко, В. Ю. Пустовіт (Сєверодонецьк)

УДК 82.6 (477) Іван Франко

**МОВА ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК
ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

У 2016 році вся прогресивна спільнота відзначила 160-річчя від народження і 100-ліття від дня смерті Івана Яковича Франка, особистості з шаленою працездатністю, талановитої індивідуальності, яка думала про свою землю й український народ, справжнього громадянина, що віддав усі свої сили на те, щоб життя українців стало кращим і повноцінним.

„Заради того, щоб українська нація була нацією, а не „соціальною категорією”, і працював так жертовно й невтомно цей невсипущий геній” [Жулинський 2007: 50], – сказав про Івана Франка М. Жулинський. І справді, працездатності Каменяра не було меж: крім суто літературних проблем, він торкався й політики, економіки, педагогіки, філософії тощо. На думку М. Жулинського, „тільки через життєпис митця можна заглибитися у світ реальних явищ, подій, процесів і „увійти в таємниці духу” його епохи, а основне – бодай наблизитися до розуміння трагічної долі поета й мислителя, наділеного даром профетичного видіння та національно спрямованого провіщення” [Жулинський 2007: 50].

У цій статті ми ставимо за мету з'ясувати, які питання розвитку українського мови були для І. Франка актуальними наприкінці ХІХ століття. У дослідженні віддаємо перевагу листуванню, яке розкриває таїни не лише життєпису, а й творчої праці письменника.

Понад сто років тому І. Франко зазначав: „Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності, а щодо українських списателів <...> тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити тайною. Відси йдуть усякі теорії про сякі чи такі на них впливи, теорії, котрих, звичайно, не треба б, якби ми знали дійсно, на чім формувався, з ким зносився і як розвивався даний писатель. От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед...” [Франко 1984: 462]. З упевненістю можемо сказати, що ці слова набули особливої актуальності на межі тисячоліть, адже скільки прихованої інформації містять листи. Лише з появою й виданням епістолярію та мемуарної спадщини О. Гончара, В. Стуса, І. Світличного та ін. письменників перед сучасниками постали образи борців за самостійність України. Такий перелік імен і постатей можна продовжувати, і це зайвий раз підкреслює значущість листів та мемуаристики для повноцінного розкриття образу митців і епохи, у якій вони працювали.

Сьогодні епістолярна спадщина Івана Франка відома з п'ятдесятитомного зібрання його творів. У великому за обсягом і значенням листуванні письменника важко знайти прямі вказівки до майбутніх творів, але, на думку В. Гладкого, „на листах І. Франка виразно відчутна печать його могутнього духу. З листів поета владно проступає вроджений розум Каменяра, оте всеохоплююче, синтезуюче мислення вченого. Його листам, як і творам, притаманні послідовність у викладі думок, схильність до критичної оцінки явищ і фактів, сила логіки й наукова аргументація суджень” [Гладкий 1970: 15]. Інформація, закладена в листах, важлива для розуміння громадянської позиції поета, з'ясування ставлення письменника до мови, актуалізації питання про бачення І. Франком шляхів розвитку української літературної мови тощо.

Метою свого життя він убачав служіння народові та його інтересам, про що й повідомляв у листах до редактора польської газети Е. Енгеля: „На українців також ніхто не мусив мене напускати, бо як українець і український письменник я не переставав ніколи мати зв'язки з народом, ані з українською інтелігенцією” [Франко 1986, т. 48: 85], „Оскільки мета мого життя й деяких моїх товаришів полягає в тому, щоб підтримувати живі духовні зв'язки української інтелігенції з високорозвинутими націями Західної Європи, а, з іншого боку, ближче познайомити ці нації з духовним життям українського народу, то я вважав би за честь надсилати для Вашого журналу час від часу короткі дописи, а також докладніші критичні статті, звичайно, якщо у Вас буде таке бажання” [Франко 1986, т. 48: 334]. Письменник зараховував себе до нового, наймолодшого покоління громадських діячів середини 70-х років XIX ст., яке „внесло в програму нашого народовства нові домагання: крім теоретичної оборони самостійності малоруського народу, воно домагалось практичної оборони інтересів народу на полі економічним і соціальним, домагалось служби інтелігенції для інтересів робочого люду, в літературі реального зображення життя того люду і тої інтелігенції і ширення правдивої, розумної освіти між людом і інтелігенцією” [Франко 1986, т. 49: 57].

У статті „Поза межами можливого” І. Франка формулює своє життєвим кредо так: „Мій український патріотизм, то важке ярмо, яке доля положила на мої плечі. Я можу показувати своє незадоволення, можу тихо проклинати долю, що вложила на мої плечі те ярмо, але скинути його не можу, другої батьківщини шукати не можу, бо тоді б я став підлим відносно власного сумління. І коли що полегшує мені двигати це ярмо, так це, що бачу український народ, який він, хоч гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і нині бідний, слабкий і безпорадний, але все таки помалу підноситься, чує в щораз ширших масах спрагу світла, правди і справедливості і шукає шляхів до них. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка чесна праця не піде на марне” [Франко 1986, т. 48: 150].

Наприкінці XIX століття перед українством постала загальна потреба самовиразити власний менталітет, оскільки впродовж віків народ з такою глибокою культурно-історичною традицією утвердження волелюбства і людинолюбства був позбавлений будь-яких засобів і форм вираження національних почуттів та інтересів.

Говорячи про збереження духовних скарбниць нації, неможливо не згадати про її хранителів – національну українську еліту. Національна інтелігенція створюється національною освітою, рідною мовою, літературою, у якій репрезентовано український менталітет. До когорти громадських діячів, які в кінці XIX століття входили до національної еліти, зараховують і І. Франка, котрий закликав плекати українську мову, докладав усіх зусиль, створюючи навчально-виховні заклади з національною мовою – від дитячих садків до університетів й інститутів.

Увагу І. Франка привертало питання розвитку української мови. Загалом найвідоміші мислителі світу з найдавніших часів пов'язують життя мови з духовним життям людини й цілого народу. І це не випадково, адже національне відродження передбачає передусім розбудову національної мови, розширення сфери її функціонування. І. Франко розглядав питання розвитку української мови в руслі тих політичних завдань, які були актуальними для інших народів, що перебували у складі Австро-Угорської монархії.

Письменник значну увагу приділяв теоретичним питанням розвитку української мови. Його перу належать фундаментальні праці „Етимологія і фонетика в южноруській літературі”, „Причини до української ономастики” (1906), „Літературна мова і діалекти” (1907). За наведені праці й відстоювання думки про єдину українську літературну мову, вироблену на наддніпрянських діалектах і збагачену західноукраїнськими говірками, Харківський університет у 1906 році нагородив І. Франка почесним докторантом.

Письменник розумів, що повноцінно мова може розвиватись лише тоді, коли суспільство забезпечує її функціонування в усіх сферах життя. Про використання української мови в державних установах наприкінці XIX ст. І. Франко відзначав таке: „хоч українців близько тридцяти мільйонів (з мільйони Галичині і на Буковині, півмільйона в Угорщині та приблизно 27 мільйонів у Росії), вони можуть лише у Галичині і на Буковині користуватись своєю мовою в установах, судах, шклах та пресі, але й тут на їхньому шляху стоять часто перешкоди й обмеження... В Росії українська (малоруська) мова вилучена з шкіл – від університете до початкової, із церковних проповідей, установ українською мовою нині там не дозволено видавати жодного журналу, не можна видавати ані наукових книг, ані перекладів” [Франко 1986, т. 32: 8].

У Галичині несприятлива мовна ситуація склалася з певних причин, зокрема – у зв'язку з існування двох літературно-мовних традицій. Ідеться про мовні суперечки народовців і москвофілів з приводу

правопису, використання в літературному вжитку діалектної стихії, запозичень, зумовлених тісними контактами з іншими мовами. І. Франко в цьому плані чітко визначав свою суспільно-естетичну й наукову концепцію, яка полягала у необхідності вироблення єдиної літературної мови на всій території України.

У своїх кореспонденціях до М. Павлика І. Франко висловлював переконання, що українська мова дорозвинеться, але для цього необхідно, щоб: „...упав кордон між Галичиною та Україною...” [Франко 1986, т. 50: 267]. В одному з листів до дружини письменник наполягає на необхідності, „аби була загальноукраїнська мова, щоб Збруч нас не ділив „на два осібні світи культури” [Франко 1986, т. 49: 102].

У численних листах до М. Драгоманова мовні питання також посыдають вагоме місце, оскільки митець усвідомлює, що одним із найважливіших виявів самоутвердження нації є державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. Усе це, на переконання І. Франка, буде тільки тоді, коли не лише окремі діячі, а й найширший загаль інтелігенції з усіх частин України усвідомить проблему національної єдності.

Одна з прикмет Франкової сили – надчасовість. Цю підвладну лише геніям властивість найлегше пізнати через діахронічні дослідження спадщини мислителя та через його аналітику духовних основ нації, серед яких найперша – мова. І. Франко часує українську мову відповідно до суспільної епохи, а точніше – його візія кожної суспільної епохи і є мовою.

Восени 1867 року І. Франко став учнем Дрогобицької гімназії. У цей час у системі народної освіти Галичини сталися деякі зміни. Уводились у дію деякі конституційні закони, що позначилося на школі. Одними з таких стало введення польської мови, замість німецької, як мови викладання.

Брак літератури в шкільній бібліотеці І. Франко заповнював за рахунок книжок, що йому надавали учителі – Іван Верхратський, викладач української мови, пізніше досить відомий природознавець та письменник, та учитель польської мови Юлій Туринський, автор драм, казок, досліджень про творчість А. Міцкевича. Блискуче закінчення реальної гімназії імені Франца Йосифа у Дрогобичі з похвальним свідоцтвом зрілості давало право Іванові Франкові вчитися в університеті. Він починає вивчення класичної філології і української мови та літератури у Львівському університеті. З самого початку навчальний процес не міг задовольнити всіх запитів нового студента, тому І. Франко відразу поринув у громадську роботу. Згадуючи про це, він писав: „Прийшовши до Львова... я опинився раптом серед спорів язикових і національних, котрі для мене були зовсім чужі й не зрозумілі, то й очевидно не міг у них знайти ладу і хитався довго то на цей, то на той бік. Я заприязнився тут з М. Павликом” [Франко 1986, т. 48: 291].

Для розуміння цього питання важливими є листи М. Драгоманова до редакції москвофільського журналу „Друг”, опубліковані в 1875 – 1876 рр., у яких І. Франко намагався знайти соціально-політичні орієнтири для української галицької молоді, аби повернути її від дискусій про орієнтації на зовнішні сили до справи служіння народу. Уже в першому листі М. Драгоманов задав тон дискусії: „А втім, на мою думку, краще не сперечатися, а зайнятися спільною роботою в безпосередньому напрямі: просвітою народу, його мовою, зближенням вищих верств з народом, між іншим і при допомозі літератури про народ і народною мовою” [Франко 1986, т. 48: 399].

Ці листи М. Драгоманова стали епохальними в боротьбі за українську справу в Галичині проти москвофільства та рутенства, відбувся розкол у середовищі української галицької інтелігенції, молодше покоління під впливом М. Драгоманова швидко радикалізувалось і протиставлялось старшим діячам – культурникам. Сам І. Франко, відзначаючи ту величезну роль, яку відіграли публікації Михайла Драгоманова в житті багатьох молодших галичан, писав: „Статті й листи Драгоманова – то були мов удари батога; вони пекли й боліли, часто трапляли невинуватих, бували несправедливі, але завжди змушували до думання, до входження в глибину справи, до обрахунку з власним сумлінням. Непедагогічний у деталях, сей метод чудово відповідний власне до розбурхання грубошкірої, лінивої та байдужої рутенської натури” [Франко 1986, т. 48: 350].

Думки про мовне питання не залишали І. Франка впродовж усього життя. З ранніх літ, опинившись у руслі національного відродження українського народу, він постійно шукав шляхи для збереження і подальшого розвитку національної мови.

Під впливом листів М. Драгоманова у І. Франка виробляються ідеї збереження живої мови. Не забуваючи, що редакція покликана здійснювати просвітницьку діяльність, видавці писали зрозумілою народною мовою, адже пишучи науково, редакція втратить головну аудиторію, заради якої заснована. І. Франко ставився до збереження національної народної мови свідомо: „Друге питання, котре для Вас буде видаватися, певно, ще смішніше та густіше, а у нас може статися каменем преткновенія, се язык і правопись. Щодо языка, то, думаю, згодитесь і самі, що будем передовсім старатися переводити галицьким народним языком, котрий, конечно, і в Україні нікому не зробить великих трудностей при читанні. Но головне діло – правопись! Писати какографією „Слова” й самим не хочеться, а напиши фонетикою, ніхто не читатиме. Остається правопись Осадці і «Просвіти»” [Франко 1986, т. 48: 59].

Маючи на меті не словом, а справами створювати український націоналізм, письменник розумів, що сама назва „націоналізм” є лише оболонкою. І треба докласти ще багато зусиль, щоб наповнити цю порожню назву смыслом і гідністю. Таке нелегке завдання стояло перш

за все перед виведенням інтелігенцією національної мови, літератури, культури на належний рівень існування серед інших народів світу.

Особливо важливу роль в інтеграційних процесах нації відіграє літературна мова. Вона зазвичай нормативна, стилістично вмотивована, представлена у лексиці, фонетиці, морфології, синтаксисі. Її та вужчу за сферою вживання мову художньої літератури характеризують постійні взаємовпливи. У мові закладені принципи ментальної самоідентифікації етносу, нації, народу, у ній якнайповніше відображена їхня історія, доля. Тому національну мову тлумачать як найважливіший чинник консолідації нації. Її зникнення з активного ужитку внаслідок асиміляції, лінгвоциду, етноциду призводить до зникнення народу, перетворює її на мертву.

Однією із складних проблем при становленні української літературної мови були питання, пов'язані з її фонетичним складом. Скажімо, в одному з листів І. Франко досить жваво відгукнувся на фонетичні зміни в словах та їхнє відображення на письмі: „Ви прийняли ту бузглузду „правдинську” фонетику, котрої засад я ніяк не второпаю. Я із-за неї спорив у комітеті редакційним „Правди” і завсіди біди проти неї протестувати. Де його писали ї – я ніяк не знаю. Чому писати їм, а не їм? Чому зіле, а не зіле? Чому сьвіт, а не світ? Чому сіль, а не сіль? У нас говорять сіль, ніж (нож, зовсім так само, як ніж -als) і т. д. І представте собі, що ся фонетика заведена буде в школах, то цікавий я дуже, як Ви. Не взявши до помочі цілого апарату етимологічного, витолкуєте дітям, де писати ї, а де і? А фонетика на те прецінь і є фонетика, щоб можна було писати нею без виводів етимологічних” [Франко 1986, т. 49: 216]. Будучи затятим етимологом, І. Франко виступав проти змін у правописі, які не були обґрунтовані історичною традицією. Це спричиняло ряд незручностей при вивченні мови загалом. Далі він пише: „Простота і ясність засад – се перші умови практичної писовні... Мені здається, що ви зробили б діло богоугодне, коли б порушили сю справу в „Зорі” і, сли узнаете се відповідним, навели й мої уваги против правописі т[ак] зв[аної] Желихівського. В словарі, де пок[ійному] Ж[елихівськ]ому йшло о віддання всіх відтінків провінціальних говорів і zarazом о щасдність місця, така правопись від біди була на місці, але ані в школах. Ані в письменстві вона, по моїй думці, не годиться” [Франко 1986, т. 49: 216]. Такими засобами І. Франко намагався боротися з перекручуванням власної національної мови. Збереження народності в національній мові, відображення менталітету нації – усе це повинна нести в собі мова народу. І тому письменник боровся за право народу, щоб його літературна мова була якнайближчою до мови нації.

Отже, збереження української нації І. Франко вбачав у зміцненні мовної національної системи. Однією з найяскравіших ознак формування будь-якої нації, безумовно, є зображення та розвиток її мовної стихії. Історія свідчить, що формування народу в націю конче супроводжується

мовним самоствердженням. Унаслідок цього мова стає загальнонаціональною, загальнодержавною, усталеною у своїй самостійності. Про це вдало висловився дослідник Орест Ткаченко: „Душею держави є нація. Народ, роз'єднаний мовно, ще не нація. Тому, якщо держава хоче існувати, гостро актуальним стає питання мовного самоствердження народу, що видно на прикладі найрозвиненіших націй світу” [Ткаченко 2002: 15].

Націєтворча парадигма І. Франка представлена в усій спадщині митця, зокрема працях, написаних на початку ХХ ст., це такі студії, як: „Поza межами можливого” (1900), „Одвертий лист до галицької української молоді” (1905), „Ідеї” й „ідеали” галицької москвофільської молоді” (1905), бо, на відміну від епістолярію та мемуарних надбань, публіцистика письменника найбільше відображає його націєтворчі погляди.

Для І. Франка-громадянина головним чинником націєтворення була демократизація суспільства, яка полягала в реформуванні існуючої системи на ґрунті просвіти, відродження культури, науки, а головне – забезпечення національного розвою, національної самоідентифікації особистості й нації зокрема. Так само, як і Б. Грінченко, П. Грабовський, письменник стверджував необхідність розв'язання економічних проблем, які були передумовою націєтворення.

Розглянуті листи І. Франка підкреслюють біографізм його писань, про що він повідомляв у листі до А. Кримського: „...майже всі мої писання плывуть з особистих імпульсів, ... усі вони, ...напоєні, так сказати, кров'ю мого серця, моїми особистими враженнями і інтересами, ... усі вони, є частки моєї біографії...” [Франко 1986, т. 50: 109].

Отже, мовно-націєтворча концепція розбудови українства, доміантними складниками якої є самовіддане служіння рідному народу, розвій національної самосвідомості, європейський розвиток української літератури, рідної мови, єднання українського письменства, інтелігенції тощо, була для І. Франка провідною. Письменник вважав, що необхідною передумовою відродження українського народу має бути духовне возвеличення нації через самопізнання людини. І. Франко не раз наголошував на необхідності створення української, національної політичної партії (була заснована ним у жовтні 1890 р.), яка б виражала не тільки економічні, а й національні інтереси народу. Митець вірив, що розбудова українства відбудеться лише за умови, якщо народ стане діяльною політичною потугою.

Література

Гладкий 1970 – Гладкий В. М. Листи письменників / В. М. Гладкий // Укр. літературознавство. – Л., 1970. – Вип. 8. – С. 13 – 17;
Жулинський 2007 – Жулинський М. Іван Франко: душа, дух, духовність, або що визначає суспільний поступ / М. Жулинський // Слово і час. –

2007. – № 1. – С. 37 – 50; **Ткаченко 2002** – Ткаченко О. Мова – національна ментальність / О. Ткаченко. – К., 2002. – 236 с.; **Франко 1984** – Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку // Франко І. Твори : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 471 – 529; **Франко 1986 т. 32** – Франко І. Я. Поза межами можливого / І. Я. Франко. – К., 1986. – Т. 32. – 1986. – С. 284; **Франко 1986 т. 48** – Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1986. – Т. 48. – Листи (1874 – 1885). – 767 с.; **Франко 1986 т. 49** – Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1986. – Т. 49. – Листи (1886 – 1894). – 810 с.; **Франко 1986 т. 50** – Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1986. – Т. 50. – Листи (1895 – 1916). – 703 с.

Бондаренко Г. П., Пустовіт В. Ю. Мова як провідний чинник об'єднання українського народу

У статті розглянуто відображення мовних питань, національно-культурного дискурсу в епістолярії І. Франка. Авторки доводять на фактичному матеріалі, що епістолярій – це ключ до лабораторії письменника, який містить важливу культурно-історичну інформацію про певну епоху. Мовно-націєтворча концепція розбудови українства, доміантними складниками якої є самовіддане служіння рідному народу, розвій національної самосвідомості, європейський розвиток української літератури, рідної мови, єднання українського письменства, інтелігенції тощо, була для І. Франка провідною. Письменник вважав, що необхідною передумовою відродження українського народу має бути духовне возвеличення нації через самопізнання людини. У статті зосереджено увагу на теоретичних працях письменника, його внеску в розвиток історії української мови.

Ключові слова: національна мова, українська мова, письменник, епістолярій, національно-культурний дискурс.

Бондаренко Г. П., Пустовит В. Ю. Язык как ведущий фактор объединения украинского народа

В статье рассмотрено отражение языковых вопросов, национально-культурного дискурса в эпистолярии И. Франко. Авторами доказано на фактическом материале, что эпистолярий – это ключ к лаборатории писателя, содержащий важную культурно-историческую информацию об определенной эпохе. Языково-нациетворческая концепция развития украинства, доминантными составляющими которой является самоотверженное служение родному народу, рост национального самосознания, европейское развитие украинской литературы, родного языка, единение украинской литературы, интеллигенции и т. д., была для И. Франко ведущей. Писатель считал, что необходимым условием возрождения украинского народа должно быть духовное возвышение нации через самопознание человека. В статье сосредоточено внимание на

теоретических трудах писателя, его вклада в становление украинского языка.

Ключевые слова: национальный язык, украинский язык, писатель, эпистолярный, национально-культурный дискурс.

Bondarenko H. P., Pustovit V. Yu. Language as a Key Factor in Unification of the Ukrainian People

The article deals with reflection of language issues, national and cultural discourse in the epistolary of I. Franko. Using factual information, the authors have proved that the epistolary is a key to the writer's laboratory, which contains important cultural and historical information about a certain age. The language and nation-building concept of the Ukrainianness development was leading for I. Franko. The dominant components of this concept are selfless service to one's own people, development of the national self-consciousness, the European development of the Ukrainian literature, the mother tongue, unification of the Ukrainian writers, intellectuals, etc. The writer believed that the necessary prerequisite for the revival of the Ukrainian people should be the spiritual glorification of the nation through self-knowledge of a human. The article focuses on the writer's theoretical works, his role and contribution to development of the Ukrainian language.

Key words: national language, Ukrainian language, writer, epistolary, national and cultural discourse.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2017 р.

Прийнято до друку 12.09.2017 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

О. Д. Борзова (Старобільськ)

УДК 81'276.5:378.18

**СЛЕНГ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ
БРАТСТВ (НА МАТЕРІАЛІ „ОРГАНІЗАЦІЙ ГРЕЦЬКИХ ЛІТЕР”)**

Молодь – це найактивніший прошарок суспільства, який з кожним новим поколінням відкриває світу нові мовні можливості й приховані функції засобів спілкування. Актуальність цієї статті полягає у виявленні підходу студентських братств до словотворення та адаптації старих мовних засобів до сучасності. Alma mater подібних чоловічих спілок є Північна Америка, саме тому аналізуємо лінгвістичний внесок учасників студентських братств цієї держави, звідси метою роботи є дослідження словотвору сленгу північноамериканських студентських „грецьких братств”. Об’єкт роботи – сленгові одиниці, уживані членами „організацій грецьких літер” (в історичному аспекті). Предметом розвідки обрано словотворчі особливості сленгових одиниць, вживані чоловіками, членами студентських спільнот „грецьких літер”. Теоретичні